

Ελληνικά νησιά

Καταλύτης οι υποδομές για την παραμονή των ελληνικών νησιών στην ελίτ του παγκόσμιου τουρισμού

Η μετάβαση σε ένα τουριστικό μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης για τους κορυφαίους νησιωτικούς προορισμούς μας ...

... απαιτεί επενδύσεις υποδομών ύψους €35δισ. για την επόμενη δεκαετία...

... συνοδευόμενες από μία θεσμική επανεκκίνηση προς κατεύθυνση συμβατή με πρόσφατες και επικείμενες αλλαγές

«ΘΕΣΜΙΚΟ ΤΡΙΓΩΝΟ» ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Η Ελλάδα είναι ένας κατεξοχήν νησιωτικός τουριστικός προορισμός, με **τα νησιά να φιλοξενούν σχεδόν το ½ των ξένων τουριστών της χώρας** και να έχουν διπλασιάσει τις αφίξεις την τελευταία 15ετία, φθάνοντας τα 16 εκατ. το 2024. Ξεχωρίζουν και σε παγκόσμιο επίπεδο (11% του παγκόσμιου νησιωτικού τουρισμού), με επτά ελληνικά νησιά ανάμεσα στους 30 κορυφαίους προορισμούς διεθνώς – δίπλα σε εμβληματικά νησιά όπως το Μπαλί και η Χαβάη. Η διατήρηση αυτής της θέσης εξαρτάται πλέον από την **ικανότητά τους να αντέξουν τις αυξανόμενες ροές**: με 33 τουρίστες ανά km² ημερησίως στην αιχμή (έναντι 2–3 στην υπόλοιπη Ελλάδα και τη Μεσόγειο), οι υποδομές λειτουργούν ήδη στα όριά τους.

Το ζητούμενο της επόμενης δεκαετίας δεν είναι η αύξηση των αφίξεων, αλλά **η ενίσχυση της αξίας ανά επισκέπτη και η εξομάλυνση της εποχικότητας**. Η αύξηση του μεριδίου μη Ευρωπαίων τουριστών από 8% σε 18% έως το 2035 μπορεί να ενισχύσει τη δαπάνη ανά άφιξη κατά 15%, ενώ η στροφή σε νέους προορισμούς και ταξίδια εκτός αιχμής μπορεί να μειώσει τη συγκέντρωση Ιουλίου–Αυγούστου από 42% σε 34%. Έτσι, οι υποδομές θα αξιοποιούνται πιο αποτελεσματικά και για μεγαλύτερο μέρος του έτους, αυξάνοντας την απόδοση των επενδύσεων.

Η τελευταία 20ετία χαρακτηρίστηκε από επενδύσεις υποδομών ανά κάτοικο αντίστοιχες της ενδοχώρας, παρά το ότι οι ανάγκες των νησιών αυξάνονται έως και 50% το δίμηνο αιχμής και τα κόστη είναι υψηλότερα κατά 15%. Για να καλυφθεί αυτό το κενό και να εξασφαλιστούν βιώσιμες υποδομές, **απαιτούνται επενδύσεις περίπου €35 δισ. έως το 2035**, δηλαδή €3,5 δισ. ετησίως – σχεδόν διπλάσιες από τον μέσο όρο της τελευταίας πενταετίας. Με τον περιορισμό της εποχικότητας, αυτές οι υποδομές θα μπορούν να αξιοποιούνται άνω του 95% για έξι μήνες τον χρόνο, αντί για δύο σήμερα, ενισχύοντας σημαντικά τη βιωσιμότητα της επένδυσης.

Με το παράθυρο ευκαιρίας που ανοίγουν οι νέες διεθνείς τάσεις, προτεραιότητα είναι η **δημιουργία ενός σταθερού και προβλέψιμου χρηματοδοτικού μίγματος**. Πρώτη πηγή είναι οι **ίδιοι πόροι**: σήμερα εισπράττονται περίπου €0,4 δισ. ετησίως από τέλη διαμονής και κρουαζιέρας – σχεδόν το ήμισυ της πρόσθετης ανάγκης λόγω εποχικής πληθυσμιακής αύξησης. Το ζητούμενο καταρχάς είναι η **θεσμοθέτηση της πλήρους ανταποδοτικότητας** (ring-fencing), ώστε τα έσοδα να επενδύονται στις περιοχές προέλευσής τους. Διεθνείς πρακτικές σε Βαλεαρίδες, Βενετία και Σεϋχέλλες δείχνουν πώς η σύνδεση εσόδων με συγκεκριμένα έργα ενισχύει διαφάνεια και λογοδοσία και δημιουργεί περιθώρια αύξησης των πόρων. Συμπληρωματικά, απαιτείται **αξιοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων μέσω ΣΔΙΤ και παραχωρήσεων και ευρωπαϊκών και διεθνών πόρων** (RRF, ΕΣΠΑ, δάνεια ΕΤΕπ).

Ωστόσο, η πρόκληση δεν είναι μόνο χρηματοδοτική. Χωρίς κατάλληλη **αρχιτεκτονική διακυβέρνησης**, οι διαθέσιμοι πόροι θα συνεχίσουν να εγκλωβίζονται σε μελέτες και αποσπασματικά σχέδια. Η σύσταση μιας **Εθνικής Αρχής Υποδομών Νησιών**, με αρμοδιότητα να συγκεντρώνει πόρους, να ιεραρχεί έργα βάσει δεδομένων και να επιταχύνει την υλοποίηση μέσω fast-track αδειοδοτήσεων, είναι κρίσιμη. Για να λειτουργήσει όμως αποτελεσματικά, πρέπει να πλαισιωθεί από δύο συμπληρωματικούς πυλώνες: (i) καταρχάς, σημαντική είναι η προτεραιότητα που δίνεται για ολοκλήρωση αναπτυξιακών σχεδίων νησιών, με βάση το επικείμενο **ειδικό χωροταξικό σχέδιο για τον τουρισμό** και (ii) κατά δεύτερον, απαιτείται ένας **μηχανισμός τεχνικής υποστήριξης και παρακολούθησης** με ωρίμανση έργων, διαδημοτικά clusters μηχανικών και δείκτες απόδοσης. Παραδείγματα όπως οι Βαλεαρίδες και οι Αζόρες δείχνουν ότι ένα τέτοιο «**θεσμικό τρίγωνο**» αυξάνει θεαματικά την αποτελεσματικότητα και επιταχύνει την υλοποίηση έργων, με την εφαρμογή του στα ελληνικά νησιά να μπορεί να αποτελέσει **πυλώνα** για το σύνολο των τουριστικών προορισμών της χώρας.

Συνοψίζοντας, οι επενδύσεις στις υποδομές είναι ο καθοριστικός παράγοντας της επόμενης δεκαετίας. Χωρίς αυτή τη στρατηγική στροφή, η σημερινή επιτυχία θα εξαντληθεί υπό το βάρος ανεπαρκών υποδομών· με αυτήν, οι **τουριστικές εισπράξεις μπορούν να αυξηθούν κατά 45%** (+€5 δισ.) και **το ΑΕΠ από €24 δισ. σε περίπου €30 δισ.**, με σημαντικές πολλαπλασιαστικές επιδράσεις σε απασχόληση και εξαγωγές. Το πραγματικό διακύβευμα δεν είναι οι αφίξεις, αλλά η ικανότητα της Ελλάδας – και πρωτίστως των νησιών της – να διαχειριστούν την επιτυχία τους και να τη μετατρέψουν σε διατηρήσιμο πλεονέκτημα.

ΣΥΝΟΨΗ:

Καταλύτης οι υποδομές για την παραμονή των ελληνικών νησιών στην ελίτ του παγκόσμιου τουρισμού

	ΣΥΝΟΛΟ ΝΗΣΙΩΝ		ΒΑΣΙΚΑ ΝΗΣΙΩΤΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ (μερίδιο στην Ελλάδα)			
	ΜΕΓΕΘΟΣ	ΜΕΡΙΔΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	Νότιο Αιγαίο	Κρήτη	Ιόνιο	Βόρειο Αιγαίο
ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ						
Πληθυσμός	1,35εκ.	12,9%	3,1%	6,0%	1,9%	1,9%
Έκταση	20 χιλ. km ²	14,9%	4,0%	6,3%	1,7%	2,9%
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ						
ΑΕΠ (επιχειρηματικό)**	15δισ.	12,6%	3,9%	5,7%	1,9%	1,1%
Επενδύσεις (επιχειρηματικές)**	2δισ.	12,0%	3,5%	5,9%	1,5%	1,1%
R&D δημόσιες δαπάνες	195εκ.	12,5%	1,0%	9,3%	0,7%	1,5%
R&D ιδιωτικές δαπάνες	33εκ.	2,1%	0,0%	1,9%	0,1%	0,1%
Εξαγωγές σύνολο	770εκ.	3,2%	0,8%	1,7%	0,5%	0,2%
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ						
Γεωργική παραγωγή (ποσότητα)	1,5εκ.	9,2%	0,8%	6,9%	0,8%	0,7%
Κτηνοτροφική παραγωγή (ποσότητα)	509χιλ.	12,3%	2,2%	7,6%	0,5%	2,0%
Καλλιεργήσιμη γη	6,5χιλ.	20,4%	2,5%	11,5%	2,1%	4,3%
Εξαγωγές τροφίμων	426εκ.	6,1%	0,2%	4,4%	0,9%	0,6%
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ						
Κλίνες ξενοδοχείων (σύνολο)	895χιλ.	63,4%	26,7%	22,0%	12,1%	2,6%
Κλίνες ξενοδοχείων (4&5 αστέρια)	347χιλ.	70,6%	32,1%	25,8%	11,3%	1,4%
Διανυκτερεύσεις εξωτερικού (ξενοδοχεία)	73εκ.	73,9%	30,9%	27,8%	13,5%	1,7%
Κρουαζιέρα (επιβάτες)	5,3εκ.	67,2%	42,4%	10,7%	13,9%	0,2%
Αφίξεις σε λιμάνια (συνολικοί επιβάτες)	12,7εκ.	32,9%	18,9%	3,9%	7,5%	2,6%
Αφίξεις εξωτερικού σε αεροδρόμια	14,7εκ.	50,3%	19,6%	18,3%	11,6%	0,8%
Τουριστικές εισπράξεις	12δισ.	60,4%	27,6%	22,2%	9,6%	0,8%
Επισκέψεις σε μουσεία	1,5εκ.	22,5%	10,7%	8,2%	2,7%	0,9%
Επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους	4,3εκ.	31,0%	11,7%	15,6%	3,0%	0,7%

*Όλα τα στοιχεία του πίνακα αφορούν την τελευταία διαθέσιμη πληροφόρηση

** Από τον επιχειρηματικό τομέα εξαιρούνται η ενέργεια, ο χρηματοοικονομικός και δημόσιος τομέας

**Η ταυτότητα
των νησιών**

Ελληνικά νησιά:

- Κατακτώντας κορυφές στην Ελλάδα και τον Κόσμο
- Ευκαιρίες νέων τάσεων

Προκλήσεις διαχείρισης:

- Υποδομές προσέλκυσης και υποδοχής
- Υποδομές φιλοξενίας

Από το σχεδιασμό στην πράξη:

- Χρηματοδότηση
- Θεσμική αναδιάρθρωση
- Προοπτική

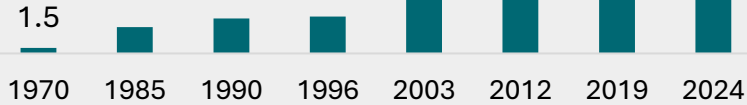
Παράρτημα I: Το ιδιαίτερο προφίλ των ελληνικών νησιωτικών συμπλεγμάτων

Παράρτημα II: Εκτίμηση αναγκαίων επενδύσεων νησιωτικών υποδομών την επόμενη δεκαετία

ΑΦΙΞΕΙΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

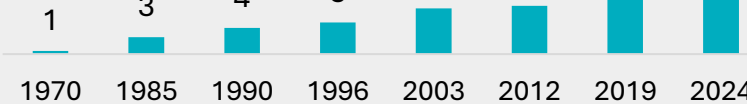
εκατ. αφίξεις τουριστών εξωτερικού^[1]

Ελλάδα

Ελλάδα: 2% αφίξεων στον κόσμο

Ελληνικά Νησιά

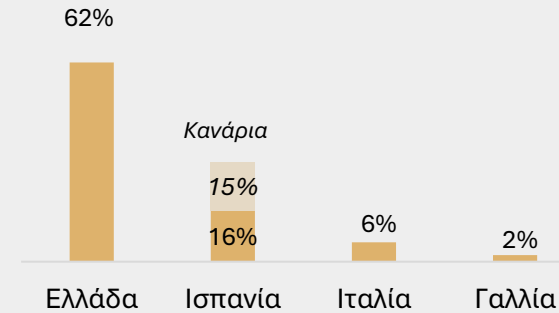

Νησιά: 44% αφίξεων στην Ελλάδα (ως τελικός προορισμός)

ΝΗΣΙΩΤΙΚΕΣ ΑΦΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

Μερίδιο νησιών

% αφίξεων εξωτερικού σε ξενοδοχεία

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, Τράπεζα της Ελλάδος, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Νησιωτικές περιοχές: Το επίκεντρο τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα

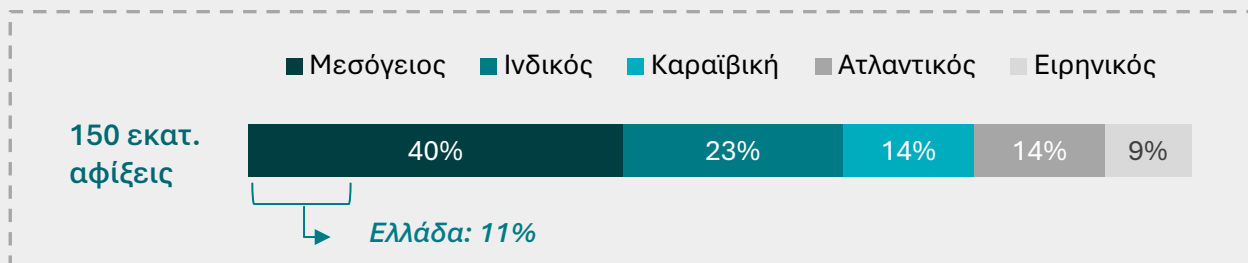
Σε αναπτυξιακή πορεία παραμένει ο ελληνικός τουρισμός, καταγράφοντας διαδοχικά ρεκόρ την τελευταία 15ετία (με εξαίρεση την τριετία της πανδημίας) και προσεγγίζοντας τα 36 εκατ. αφίξεις εξωτερικού^[1] το 2024. Τα ελληνικά νησιά αποτελούν διαχρονικά τον κύριο πόλο έλξης, με 16 εκατ. αφίξεις – σχεδόν διπλάσιες σε σχέση με το 2012 – και μερίδιο 44% επί του συνόλου της χώρας, ποσοστό δυσανάλογα υψηλό σε σχέση με το 15% που αντιστοιχεί στον πληθυσμό και τη γεωγραφική τους έκταση. Η εικόνα είναι ακόμη πιο έντονη στον ξενοδοχειακό τουρισμό, όπου τα νησιά απορροφούν το 62% των αφίξεων εξωτερικού, έναντι 30% στην Ισπανία και μόλις 6% στην Ιταλία.

Η επίδοση αυτή, όμως, φέρνει και νέες προκλήσεις – οι τοπικές υποδομές και οι υπηρεσίες λειτουργούν ολοένα και πιο κοντά στα όριά τους. Το βασικό ζητούμενο πλέον δεν είναι πώς θα αυξηθούν περαιτέρω οι αφίξεις, αλλά πώς θα ενισχυθεί η αξία ανά επισκέπτη και θα εξομαλυνθεί η εποχικότητα, ώστε τα νησιά να παραμείνουν ελκυστικά και βιώσιμα μακροπρόθεσμα.

[1] Οι αφίξεις εκτιμώνται βάσει δήλωσης των ταξιδιωτών στην έρευνα συνόρων της Τράπεζας Ελλάδος για τους προορισμούς που θα επισκεφθούν (ενδεχομένως πολλαπλοί ανά τουρίστα), λαμβάνοντας το μερίδιο που καλύπτουν οι νησιωτικές περιφέρειες στις επισκέψεις ξένων τουριστών στην Ελλάδα. Εξαιρούνται οι αφίξεις μέσω κρουαζιέρας.

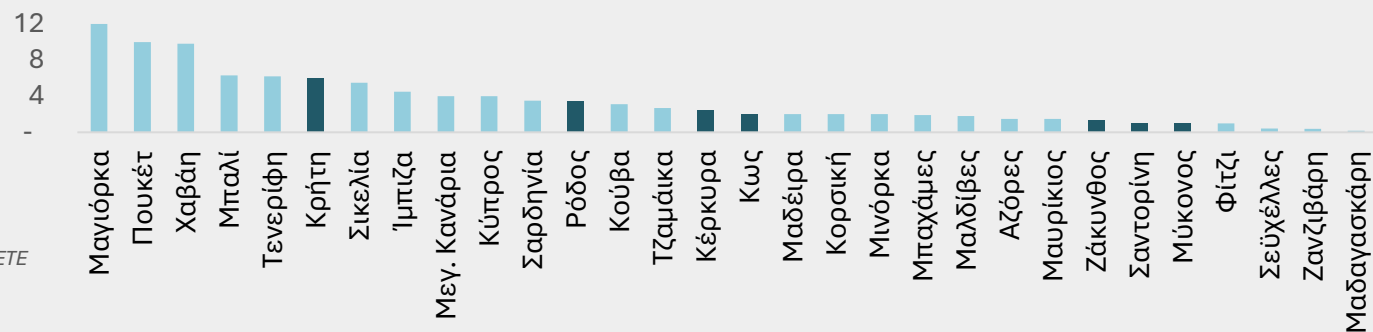
[2] στην παρούσα ανάλυση τα στοιχεία που παρουσιάζονται για νησιωτικές περιοχές δεν περιλαμβάνουν την Εύβοια, τα Νησιά Αργοσαρωνικού, τις Σποράδες και τη Θάσο (συνολικά εκτιμάται ότι καλύπτουν 2-3% του ελληνικού τουρισμού), καθώς στις επίσημες πηγές δεδομένων ενσωματώνονται σε μη νησιωτικές διοικητικές περιφέρειες.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Κυρίαρχοι προορισμοί

εκατ. αφίξεις

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος, World Tourism Organization, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Τα ελληνικά νησιά κατακτούν κορυφές ακόμα και σε παγκόσμιο επίπεδο

Το διακύβευμα είναι υψηλό για τα ελληνικά νησιά, δεδομένης της θέσης τους στην παγκόσμια αγορά νησιωτικού τουρισμού και άρα της ελκυστικότητάς τους ως μαγνήτες νέας ζήτησης.

Συγκεκριμένα, οι διεθνείς αφίξεις τουριστών σε νησιά παγκοσμίως εκτιμώνται σε περίπου 150 εκατ. το 2024, με τη Μεσόγειο να προσελκύει το 40% και την Ελλάδα να πετυχαίνει εντυπωσιακό μερίδιο 11%. Επτά ελληνικά νησιά – όπως Κρήτη, Ρόδος και Κέρκυρα – συγκαταλέγονται μεταξύ των 30 πιο δημοφιλών προορισμών παγκοσμίως, μαζί με εμβληματικούς προορισμούς όπως η Χαβάη, το Μπαλί και το Πουκέτ.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΦΙΞΕΙΣ 2035

- ✓ **Αφίξεις +25%**
από 16 σε 20 εκ.
- ✓ **Εμπλουτισμός
μείγματος**
μη-Ευρωπαίοι από 8%
σε 18%

ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ

- ✓ **Εισπράξεις ανά
άφιξη +15%**
από €720 σε €830
- ✓ **Εποχικότητα**
Ιουλ.-Αυγ. από 42%
σε 34% ετήσιων αφίξεων

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΝΕΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕΩΝ

- ✓ *Τουρίστες
υψηλής δαπάνης*
- ✓ *Αποφυγή
συνωστισμού*
- ✓ *Τοπικό στοιχείο
(πολιτισμός,
γαστρονομία)*

Πηγές: WTTC, Tourism Economics/WTM, 2024, Τράπεζα Ελλάδος, ΕΛΣΤΑΤ, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Νέες τάσεις τουρισμού ως ευκαιρία αναβάθμισης: Μακρινές αγορές και εναλλακτικές εμπειρίες στο προσκήνιο

Η επόμενη δεκαετία μπορεί να αποτελέσει καταλύτη μετάβασης των ελληνικών νησιών σε ένα τουριστικό μοντέλο με υψηλότερη προστιθέμενη αξία και χαμηλότερη εποχικότητα. Η παγκόσμια ζήτηση αναμένεται να συνεχίσει την ανοδική της πορεία, με σημαντικό τμήμα της ανόδου να κατευθύνεται προς την Ευρώπη. Εφόσον τα ελληνικά νησιά διατηρήσουν το μερίδιό τους, μπορούν να απορροφήσουν επιπλέον 4 εκατ. αφίξεις – αλλά το πραγματικό στοίχημα βρίσκεται στο πώς θα αξιοποιήσουν τις νέες ποιοτικές τάσεις της αγοράς.

- ✓ **Ανερχόμενες μακρινές αγορές υψηλής δαπάνης:** Η ενίσχυση του μεριδίου των μη-Ευρωπαίων επισκεπτών από 8% σήμερα σε περίπου 18% το 2035 μπορεί να αυξήσει τη δαπάνη ανά άφιξη κατά 15%, ενισχύοντας τα έσοδα ακόμη και χωρίς περισσότερη πίεση τον Αύγουστο.
- ✓ **Αποφυγή συνωστισμού και στροφή σε εναλλακτικούς προορισμούς:** Οι διαφαινόμενες αλλαγές προτιμήσεων (ανεξερευνήτοι προορισμοί, ταξίδια εκτός αιχμής) μπορούν να απορροφήσουν το νέο κύμα ζήτησης με πιο ορθολογική κατανομή στο χώρο και στο χρόνο, μειώνοντας τη συγκέντρωση Ιουλίου–Αυγούστου από 42% σε περίπου 34% των ετήσιων αφίξεων.

Αυτές οι τάσεις δημιουργούν ένα μοναδικό παράθυρο ευκαιρίας για τα ελληνικά νησιά – το ερώτημα είναι πώς θα οργανωθεί η επόμενη φάση στρατηγικής προώθησης του τοπικού τους χαρακτήρα (δείτε Παράρτημα Ι) και ενίσχυσης των επενδύσεων υποδομών τους ώστε να μετατραπεί η αυξανόμενη ζήτηση σε βιώσιμη ανάπτυξη.

Ελληνικά νησιά:

- Κατακτώντας κορυφές στην Ελλάδα και τον Κόσμο
- Ευκαιρίες νέων τάσεων

Προκλήσεις διαχείρισης:

- Υποδομές προσέλκυσης και υποδοχής
- Υποδομές φιλοξενίας

Από το σχεδιασμό στην πράξη:

- Χρηματοδότηση
- Θεσμική αναδιάρθρωση
- Προοπτική

Παράρτημα I: Το ιδιαίτερο προφίλ των ελληνικών νησιωτικών συμπλεγμάτων

Παράρτημα II: Εκτίμηση αναγκαίων επενδύσεων νησιωτικών υποδομών την επόμενη δεκαετία

«ΥΠΟΔΟΜΕΣ» ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΗΣ

Συντονισμένη προσπάθεια

- ✓ Απευθείας συνδέσεις (εκτός και εντός), και συνεργασία με άλλα νησιά (διαδρομές)
- ✓ Απλοποίηση έκδοσης visa
- ✓ Καμπάνιες προώθησης σε μακρινές αγορές
- ✓ Προσαρμογή ξενοδοχειακών υποδομών για επέκταση σεζόν
- ✓ Εξειδικευμένο προσωπικό για περισσότερους μήνες

ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

Πύλες εισόδου

- ✓ Αεροδρόμια
- ✓ Οδικό δίκτυο
- ✓ Λιμάνια, μαρίνες, υδατοδρόμια

ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

Βασικές υποδομές

- ✓ Ύδρευση και Αποχέτευση
- ✓ Ηλεκτρικά δίκτυα
- ✓ Διαχείριση απορριμμάτων
- ✓ Διαχείριση κυκλοφοριακής συμφόρησης και στάθμευσης

1^ο Ζητούμενο: Στρατηγικές προσέλκυσης τουριστικών ροών

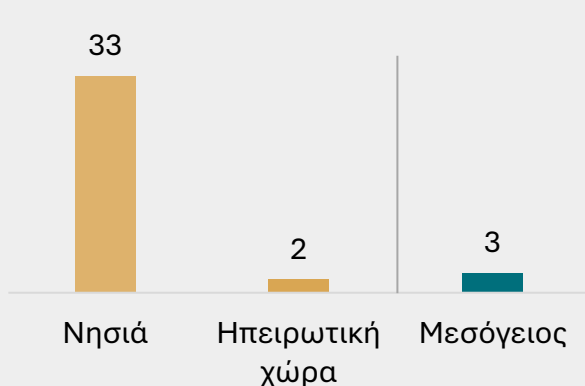
Η επιτυχία των ελληνικών νησιών την επόμενη δεκαετία εξαρτάται από το αν οι πύλες εισόδου και τα δίκτυα διασύνδεσης μπορούν να υποστηρίξουν μεγαλύτερο όγκο επισκεπτών για περισσότερους μήνες. Ήδη υλοποιούνται έργα ύψους €2-2,5 δισ. για την αναβάθμιση αεροδρομίων, αλλά απαιτείται συνέχιση των επενδύσεων σε λιμένες, μαρίνες και ακτοπλοϊκές συνδέσεις που θα επιτρέψουν την εύκολη πρόσβαση και τον συνδυασμό πολλαπλών προορισμών στο ίδιο ταξίδι.

Για να αξιοποιηθούν αυτές οι υποδομές εκτός αιχμής, χρειάζεται **στοχευμένη προσέλκυση** ζήτησης από αγορές υψηλής **δαπάνης**: απλούστερες διαδικασίες VISA, περισσότερες απευθείας συνδέσεις με ΗΠΑ και Ασία και καμπάνιες προώθησης του τοπικού χαρακτήρα των νησιωτικών συμπλεγμάτων (δείτε Παράρτημα Ι για τουριστικό προφίλ ανά περιοχή) αλλά και ανάδειξης των λιγότερο κορεσμένων προορισμών. Ενδεικτικά: το **Νότιο Αιγαίο** πρέπει να ανανεώσει το μοντέλο «Ήλιου και Θάλασσας» με κέντρο τη βιωσιμότητα, η **Κρήτη** να εμβαθύνει τις συνέργειες με την αγροδιατροφή και λοιπούς τομείς για να προσελκύσει πιο απαιτητικούς επισκέπτες, το **Ιόνιο** να κεφαλαιοποιήσει τον πολυτελή ναυτικό τουρισμό, ενώ το **Βόρειο Αιγαίο** έχει την πρόκληση να χτίσει από την αρχή brand «ανεξερεύνητου προορισμού». Προς αυτή την κατεύθυνση, ενισχυτικά λειτουργεί η θέσπιση των Οργανισμών Διαχείρισης και Προώθησης Προορισμών (ΟΔΠΠ, Νόμος 4875/2021), δημιουργώντας ένα θεσμικό υπόβαθρο για τοπικό και περιφερειακό συντονισμό σε θέματα προώθησης, branding και τουριστικής πολιτικής.

Η αναβάθμιση αυτών των υποδομών αποτελεί το πρώτο βήμα· το επόμενο αγγίζει την καρδιά του προβλήματος: τις **βασικές υποδομές φιλοξενίας** (όπως ύδρευση, ηλεκτροδότηση, διαχείριση απορριμμάτων) που πρέπει να καλύψουν τον πολλαπλάσιο θερινό πληθυσμό.

Συγκέντρωση τουριστών ανά έκταση

τουρίστες εξωτερικού ημερησίως τον Ιουλ.-Αύγ. (ανά km²)

** ως Μεσόγειος λαμβάνονται οι χώρες Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Κροατία

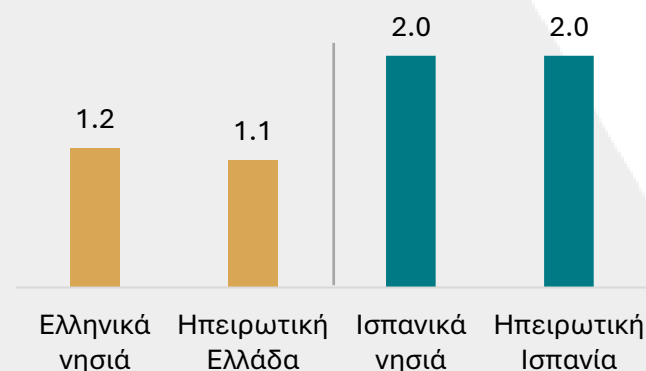
Προσαύξηση πληθυσμού το δίμηνο υψηλής ζήτησης

Διανυκτερεύσεις τουριστών Ιουλ-Αυγ (% μόνιμου πληθυσμού)

Επενδύσεις υποδομών ανά κάτοικο^[1]

χιλ € ετησίως στην 20ετία, σταθερές τιμές 2024

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

2ο ζητούμενο: Αναβάθμιση υποδομών για διαχείριση τουριστικών ροών

[1] Οι επενδύσεις υποδομών προσεγγίζονται μέσω του σχηματισμού πάγιου κεφαλαίου στους κλάδους ενέργειας, κατασκευών, μεταφορών, τηλεπικοινωνιών, πληροφορικής, υγείας και δημόσιας διοίκησης με εξαίρεση κατοικιών και μεταφορικών μέσων, σε τιμές 2024 (δείτε Παράρτημα II για μεθοδολογία)

Η πραγματική πίεση προέρχεται από την πληθυσμιακή «έκρηξη» του καλοκαιριού: στο δίμηνο Ιουλίου-Αυγούστου η ημερήσια συγκέντρωση τουριστών στα νησιά φτάνει τους 33 ανά km², έναντι 2 στην ηπειρωτική Ελλάδα και 3 στη Μεσόγειο.

Ως αποτέλεσμα, ο πληθυσμός στα νησιά αυξάνεται κατά μέσο όρο κατά 50% σε σχέση με τον μόνιμο (φθάνοντας κατά περίπτωση ακόμη και πάνω από 100%), γεγονός που ασκεί πολύ πιο έντονες πιέσεις στις υποδομές τους. Στην ηπειρωτική χώρα, παρότι εντοπίζονται μεμονωμένες εστίες (όπως π.χ. η Χαλκιδική όπου η προσαύξηση προσεγγίζει το 50%), το φαινόμενο παραμένει πιο περιορισμένο, με τη μέση αύξηση να μην υπερβαίνει το 5%.

Ωστόσο, η άνω επιβάρυνση διαχείρισης πληθυσμού στα νησιά δεν φαίνεται να αντικατοπτρίζεται στον σχεδιασμό υποδομών. Προσεγγίζοντας το επίπεδο υποδομών μέσω των πάγιων επενδύσεων σε σχετικούς κλάδους δραστηριότητας^[1], διαπιστώνουμε ότι την τελευταία 20ετία οι επενδύσεις υποδομών ανά κάτοικο στα νησιά είναι αντίστοιχες με εκείνες των ηπειρωτικών περιοχών (περίπου €1,2 χιλ. ανά κάτοικο σε τιμές 2024), παρότι οι ανάγκες τους είναι πολλαπλάσιες λόγω τουριστικής αιχμής. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι μόνο ελληνικό - παρόμοια εικόνα παρατηρείται και σε άλλες χώρες υψηλής νησιωτικότητας, όπως η Ισπανία.

ΧΡΗΣΤΕΣ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΣΕ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΗΣΙΑ (σε χιλιάδες)

	2025			2035		
	2μηνο Υψηλής ζήτησης	4μηνο Μέσης ζήτησης	6μηνο Χαμηλής ζήτησης	2μηνο Υψηλής ζήτησης	4μηνο Μέσης ζήτησης	6μηνο Χαμηλής ζήτησης
ΜΟΝΙΜΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	1,350	1,350	1,350	1,350	1,350	1,350
ΠΡΟΣΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	650	400		650	550	

ΒΑΘΜΟΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΑΠΟ ΣΥΝΟΛΟ ΧΡΗΣΤΩΝ (κάτοικοι & τουρίστες)						
Σχεδιασμός βάσει κατοίκων	150%	130%	102%	150%	140%	104%
Σχεδιασμός βάσει κατοίκων & τουριστών υψηλού 2μήνου	100%	88%	69%	100%	95%	70%

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

- ✓ Αμβλυνση εποχικότητας: 2μηνο υψηλής ζήτησης από 42% το 2025 σε 34% το 2035
- ✓ 2μηνο υψηλής ζήτησης: Ιούλιος-Αύγουστος 4μηνο μέσης ζήτησης: Μάιος-Ιούνιος και Σεπτέμβριος-Οκτώβριος. 6μηνο χαμηλής ζήτησης: λοιποί μήνες
- ✓ Ο Σχεδιασμός βάσει κατοίκων αντανakλά τη σημερινή κατάσταση υποδομών
- ✓ Ο πληθυσμός των νησιών παραμένει σταθερός, και η προσαύξηση τουριστών μετράται σε ημερήσια βάση

Πηγές: WTTC, ΕΛΣΤΑΤ, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Πρώτο πρόβλημα είναι το μεγάλο επενδυτικό έλλειμμα

Ενδεικτικό του υφιστάμενου ελλείμματος είναι ότι για την επόμενη δεκαετία απαιτούνται κατ' ελάχιστον επενδύσεις της τάξης των €35 δισ.^[1] ώστε να εξασφαλιστούν βιώσιμες υποδομές στις νησιωτικές περιοχές της χώρας, (€3,5 δισ. ετησίως, έναντι €1,8 δισ. την τελευταία πενταετία, σε σταθερές τιμές 2024). Ο υπολογισμός λαμβάνει υπόψη, την ανάγκη επαναφοράς στην επενδυτική δραστηριότητα υποδομών προ κρίσης (πρόσθετες επενδύσεις της τάξης του €0,2 δισ. ετησίως), καθώς και:

- ✓ Πληθυσμιακή προσαύξηση +50% κατά το δίμηνο Ιουλίου-Αυγούστου (πρόσθετες επενδύσεις της τάξης του €1 δισ. ετησίως)
- ✓ «Νησιωτική επιβάρυνση» +15% σε κόστος, βάσει διεθνούς βιβλιογραφίας, λόγω υψηλότερων logistics, έλλειψης οικονομιών κλίμακας και ανάγκης για εφεδρείες σε απομονωμένες περιοχές (πρόσθετες επενδύσεις της τάξης των €0,5 δισ. ετησίως)

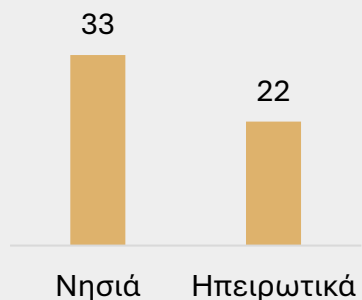
Βάσει ιστορικής κατανομής επενδύσεων και εθνικού σχεδιασμού επενδυτικών αναγκών, οι άνω επενδύσεις εκτιμάται ότι θα κατευθυνθούν κατά περίπου ½ σε υποδομές μεταφορών (όπως οδικές, λιμενικές), κατά περίπου ⅓ σε βασικές υποδομές (όπως ενέργεια, ύδρευση) και οι λοιπές σε τομείς όπως υγεία και ψηφιοποίηση.

Η σημαντική ενίσχυση των υποδομών εγείρει εύλογο ερώτημα για την αποδοτικότητα της χρήσης τους. Ωστόσο, το νέο τουριστικό κύμα μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης ώστε η επένδυση να αποδώσει περισσότερο από το παρελθόν. Ειδικότερα, υπό την υπόθεση ότι η νέα ζήτηση θα μπορέσει να διοχετευτεί κυρίως εκτός Αυγούστου, οι άνω εκτιμηθείσες υποδομές θα μπορούσαν να φτάσουν σε βαθμό αξιοποίησης άνω του 95% για 6 μήνες τον χρόνο (έναντι μόλις 2 μηνών σήμερα).

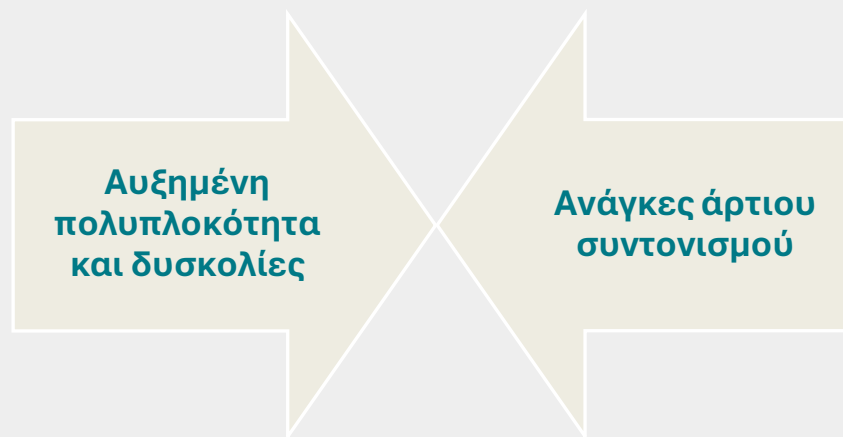
[1] σταθερές τιμές 2024
(Δείτε Παράρτημα II για μεθοδολογία)

Περιοχές Natura

ανά 1000km²

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Δεύτερο πρόβλημα είναι η μετάβαση από τον σχεδιασμό στην υλοποίηση

Παρά την ύπαρξη επενδυτικών σχεδίων και διαθέσιμων κονδυλίων, η μετάβαση από τον σχεδιασμό στην υλοποίηση συχνά μπλοκάρει. Στα νησιά, οι δυσκολίες είναι εντονότερες και καθιστούν αναγκαίο έναν πιο ισχυρό μηχανισμό συντονισμού:

- ✓ Πρώτον, η απουσία ολοκληρωμένου χωροταξικού σχεδιασμού, σε συνδυασμό με τον κατακερματισμό αρμοδιοτήτων μεταξύ υπουργείων, περιφερειών και δήμων, οδηγεί σε καθυστερήσεις αδειοδότησης και προτεραιοποίησης έργων. Ο σχεδιασμός πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τη διαφύλαξη περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών (33 ζώνες Natura ανά 1.000 km² στα νησιά, έναντι 22 στην ηπειρωτική χώρα).
- ✓ Δεύτερον, η τεχνική επάρκεια παραμένει χαμηλή: τα ¾ των νησιωτικών δήμων δεν διαθέτουν τμήμα τεχνικών υπηρεσιών^[1], με αποτέλεσμα έργα να μένουν στάσιμα στο στάδιο των μελετών. Η γεωγραφική απομόνωση και οι καιρικοί περιορισμοί επιτείνουν το πρόβλημα, αυξάνοντας το κόστος και τον χρόνο υλοποίησης.

Οι παραπάνω αδυναμίες καταδεικνύουν ότι δεν αρκεί η ενίσχυση του επενδυτικού σχεδιασμού υποδομών, αλλά κρίσιμη είναι και η παράμετρος της θεσμικής επανεκκίνησης και συντονιστικών μηχανισμών – διαφορετικά ακόμη και ώριμα επενδυτικά σχέδια κινδυνεύουν να μην υλοποιηθούν έγκαιρα.

[1] OECD (2020), *Regional Policy for Greece Post-2020*, OECD Territorial Reviews, OECD Publishing, Paris,

Ελληνικά νησιά:

- Κατακτώντας κορυφές στην Ελλάδα και τον Κόσμο
- Ευκαιρίες νέων τάσεων

Προκλήσεις διαχείρισης:

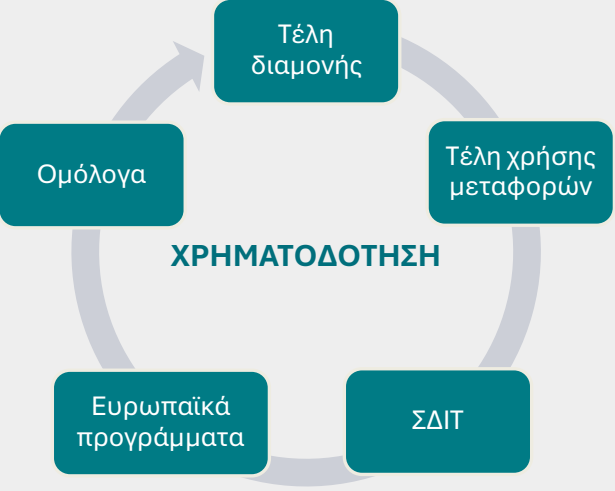
- Υποδομές προσέλκυσης και υποδοχής
- Υποδομές φιλοξενίας

Από το σχεδιασμό στην πράξη:

- Χρηματοδότηση
- Θεσμική αναδιάρθρωση
- Προοπτική

Παράρτημα Ι: Το ιδιαίτερο προφίλ των ελληνικών νησιωτικών συμπλεγμάτων

Παράρτημα ΙΙ: Εκτίμηση αναγκαίων επενδύσεων νησιωτικών υποδομών την επόμενη δεκαετία

Κλείνοντας το χρηματοδοτικό κενό: Τρεις πηγές κεφαλαίων για τις νησιωτικές υποδομές

[1] Εφαρμόζεται ήδη i) τέλος ανθεκτικότητας στην κλιματική κρίση (μετεξέλιξη του φόρου διαμονής) της τάξης του €2-15 ανά δωμάτιο (ανάλογα με τον τύπο καταλύματος και το μήνα), με εκτιμώμενα έσοδα της τάξης των €500 εκατ. ετησίως και ii) τέλος κρουαζιέρας της τάξης του €1-20 ανά επιβάτη (ανάλογα με τον προορισμό και το μήνα), με εκτιμώμενα έσοδα της τάξης των €100 εκατ. ετησίως για το σύνολο της χώρας. Από τα παραπάνω €600 εκατ, εκτιμάται ότι 2/3 εισπράττονται σε νησιωτικές περιοχές.

Έχοντας διαπιστώσει τις ιδιαίτερες προκλήσεις των νησιωτικών περιοχών σε όρους σχεδιασμού αλλά και υλοποίησης επενδύσεων υποδομών, αξίζει να διερευνήσουμε δυνητικές διεξόδους, ώστε να απελευθερωθεί η εσωτερική δυναμική ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών.

Ξεκινώντας με την ενίσχυση επενδύσεων υποδομών, με εκτιμώμενες επενδυτικές ανάγκες της τάξης των €3,5 δισ. την επόμενη δεκαετία (σχεδόν διπλάσια από το μέσο όρο της τελευταίας πενταετίας), κρίσιμη παράμετρος είναι η διασφάλιση σταθερών και προβλέψιμων ροών χρηματοδότησης. Βάσει της διεθνούς εμπειρίας, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βασικές πηγές άντλησης κεφαλαίων:

- ✓ Πρώτη πηγή είναι οι **ίδιοι πόροι**. Η θεσμοθέτηση της ανταποδοτικότητας, ώστε τα τουριστικά τέλη^[1] που ήδη εφαρμόζονται (τέλη διαμονής και επίσκεψης) να διοχετεύονται αποκλειστικά σε έργα υποδομών στα νησιά από όπου εισπράττονται (ring-fencing), μπορεί να καλύψει σχεδόν ½ της απαιτούμενης πληθυσμιακής προσαύξησης επενδύσεων (€0,4^[1] δις από απαιτούμενα €1 δις ετησίως). Το ύψος αυτής της «αυτοχρηματοδότησης» επενδύσεων υποδομών υπάρχουν περιθώρια να ενισχυθεί περαιτέρω σε βάθος χρόνου, καθώς ωριμάζουν οι συνθήκες και οι τουρίστες εξοικειώνονται με τέτοιου είδους εισφορές – ειδικά σε προορισμούς με αντικειμενικές ιδιαιτερότητες ή υψηλή ελκυστικότητα (κατά το παράδειγμα της Βενετίας). Το μοντέλο των Βαλεαρίδων στην Ισπανία δείχνει πώς ένας μόνιμος φόρος διαμονής μπορεί να κατευθύνει σημαντικούς πόρους σε συγκεκριμένα έργα με συνεπή παρακολούθηση, καθώς η αυτοχρηματοδότηση βελτιώνει την αποδοτικότητα και ενισχύει τη λογοδοσία. Αντίστοιχα, οι Σεϋχέλλες και η Νέα Ζηλανδία συνδέουν τα τέλη επισκεπτών με λίστες έργων υποδομών, ενισχύοντας τη διαφάνεια και την κοινωνική αποδοχή.
- ✓ Δεύτερη πηγή είναι η **κινητοποίηση ιδιωτικών κεφαλαίων** μέσω Συμπράξεων Δημόσιου-Ιδιωτικού Τομέα και παραχωρήσεων. Η Ισπανία και η Πορτογαλία έχουν αξιοποιήσει ΣΔΙΤ σε αφαλατώσεις, απορρίμματα και μαρίνες με υψηλή μόχλευση ιδιωτικών επενδύσεων, ενώ η Ιταλία εφαρμόζει δυναμικά λιμενικά τέλη για να κατευθύνει πόρους σε λιμενικές υποδομές και να εξομαλύνει τις ροές. Επιπλέον, σημειώνουμε ότι χώρες όπως οι Μαλδίβες και οι Μπαχάμες έχουν εκδώσει «γαλάζια» ομόλογα για έργα θαλάσσιας προστασίας, προσφέροντας πρότυπο για στοχευμένη χρηματοδότηση έργων ύδρευσης και αποχέτευσης.
- ✓ Τρίτη πηγή είναι η **αξιοποίηση ευρωπαϊκών και διεθνών κονδυλίων**: συνδυασμός επιχορηγήσεων από RRF/ΕΣΠΑ με χαμηλότοκα δάνεια της ΕΤΕπ για μείωση του κόστους κεφαλαίου. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να προωθηθεί πιλοτικά η δημιουργία ειδικών χρηματοδοτικών εργαλείων για τα νησιά, όπως “νησιωτικά παράθυρα” σε εθνικά ταμεία υποδομών.

Συνεπώς υπάρχει πληθώρα εργαλείων χρηματοδότησης που μπορεί να αξιοποιηθεί για την υλοποίηση των απαιτούμενων επενδύσεων υποδομών. Ζητούμενο είναι ένας συνδυασμός ροών χρηματοδότησης που προσφέρει διαφάνεια, προβλεψιμότητα και μόχλευση πόρων, ώστε να υλοποιηθεί το πρόγραμμα επενδύσεων χωρίς δυσανάλογη επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού.

Προϋπόθεση για να ενεργοποιηθούν με συνέπεια οι ροές χρηματοδότησης είναι ένα νέο «**θεσμικό τρίγωνο**» που θα εξασφαλίζει ότι οι υποδομές σχεδιάζονται, ιεραρχούνται και υλοποιούνται με προβλεψιμότητα και ταχύτητα - δημιουργώντας έτσι συνθήκες εμπιστοσύνης, διαφάνειας και αποτελεσματικότητας.

«ΘΕΣΜΙΚΟ ΤΡΙΓΩΝΟ» ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Το “θεσμικό τρίγωνο” που μετουσιώνει τους πόρους σε αποτελέσματα

[1] OECD (2020), *Regional Policy for Greece Post-2020*, OECD Territorial Reviews, OECD Publishing, Paris.

[2] Ο φορέας θα μπορούσε αρχικά να λειτουργήσει ως Ανεξάρτητη Αρχή υπό τον Πρωθυπουργό, για λόγους αποτελεσματικότητας, και στη συνέχεια να υπαχθεί σε επίπεδο Υπουργείου (π.χ. Υποδομών).

1. Στην κορυφή του τριγώνου βρίσκεται ο **χωροταξικός σχεδιασμός**: Απαιτούνται ολοκληρωμένα σχέδια ανά νησί ή σύμπλεγμα νησιών, τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη την αύξηση του πληθυσμού τους μήνες αιχμής και θα κατανέμουν με σαφήνεια τις χρήσεις γης (όπως οικιστικές χρήσεις, τουρισμός, αγροτική παραγωγή). Σημαντικό προς αυτή την κατεύθυνση είναι το επικείμενο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον τουρισμό, το οποίο μπορεί να αποτελέσει τη θεσμική βάση για τη συνεκτική κατάρτιση αναπτυξιακών σχεδίων στα νησιά και τη σύνδεσή τους με τις απαιτούμενες υποδομές. Επιτυχή παραδείγματα χωρικού σχεδιασμού αποτελούν οι Βαλεαρίδες, οι Μπαχάμες και οι Αζόρες, όπου ο χωροταξικός σχεδιασμός γίνεται ανά νησί, είναι νομικά δεσμευτικός και βασίζεται σε δεδομένα (όπως ζωνοποίηση χρήσεων γης και προστασία περιοχών Natura), με συστήματα παρακολούθησης και δημόσια πρόσβαση σε δεδομένα.
2. Η δεύτερη πλευρά είναι ο **συντονισμός**: Ενώ η διακυβέρνηση σε επίπεδο διαχείρισης προορισμών, branding και τουριστικής προβολής μπορεί δυνητικά να λειτουργήσει αποτελεσματικά μέσα από αποκεντρωμένα σχήματα και σωστό συντονισμό τοπικών οργανισμών (δείτε ΟΔΠΠ, σελ.10), η διακυβέρνηση στο επίπεδο των υποδομών απαιτεί έναν πιο κεντρικό και θεσμικά ισχυρό μηχανισμό, ικανό να λειτουργήσει ως εκτελεστικό εργαλείο για τον σχεδιασμό, τη χρηματοδότηση και την υλοποίηση των κρίσιμων έργων. Συγκεκριμένα, με τον κατακερματισμό αρμοδιοτήτων να αποτελεί σήμερα βασικό εμπόδιο και την ανάγκη για ενιαίο σχεδιασμό να επισημαίνεται από οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ⁽¹⁾, μια Εθνική Αρχή Υποδομών Νησιών⁽²⁾ θα μπορούσε να αποτελέσει τη θεσμική απάντηση, συγκεντρώνοντας σε ενιαίο χαρτοφυλάκιο τα απαιτούμενα έργα υποδομών και λειτουργώντας ως πιλότος για την επέκταση του μοντέλου και σε άλλους τουριστικούς προορισμούς. Θα έχει την ευθύνη να ιεραρχεί έργα βάσει αντικειμενικών δεδομένων, να ευθυγραμμίζει τις εθνικές κατευθύνσεις με τις ιδιαιτερότητες κάθε νησιού, και να καθορίζει σαφείς στόχους και χρονοδιαγράμματα μέσα από κεντρικό σχεδιασμό και διαβούλευση με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς. Παράλληλα, η Αρχή θα συγκεντρώνει και θα κατανέμει πόρους από διαφορετικές πηγές (κρατικό προϋπολογισμό, τουριστικά τέλη, ευρωπαϊκά προγράμματα), θα διασφαλίζει την ταχεία υλοποίηση μέσω ψηφιακού μηχανισμού fast-track αδειοδοτήσεων, και θα παρέχει τεχνική υποστήριξη στους ΟΤΑ. Η συμμετοχή Περιφερειών και Δήμων είναι καθοριστική, αλλά ο ρόλος τους θα πρέπει να εντάσσεται σε ένα σαφώς καθορισμένο πλαίσιο αρμοδιοτήτων, με τεκμηριωμένες, βασισμένες σε δεδομένα εισηγήσεις, ώστε να τερματιστεί ο αποσπασματικός σχεδιασμός. Παραδείγματα όπως οι Βαλεαρίδες και τα Κανάρια δείχνουν ότι ένα ενδιάμεσο νησιωτικό επίπεδο διακυβέρνησης που προτεραιοποιεί έργα, συνδέει τον τοπικό με τον περιφερειακό και εθνικό σχεδιασμό και δημιουργεί pipeline υποδομών αυξάνει σημαντικά την αποτελεσματικότητα και μειώνει τον χρόνο υλοποίησης.
3. Η τρίτη πλευρά είναι η **υλοποίηση**: Απαιτείται ένας κεντρικός μηχανισμός ωρίμανσης έργων, καθώς και διαδημοτικά clusters μηχανικών που θα παρέχουν τεχνική υποστήριξη στους μικρότερους δήμους. Εξίσου σημαντική είναι η καθιέρωση συστηματικής παρακολούθησης απόδοσης έργων με δείκτες (KPIs), με τακτική δημοσιοποίηση προόδου ώστε να διασφαλίζεται η διαφάνεια και η έγκαιρη διόρθωση πορείας. Σε νησιά όπως οι Σευχέλλες, οι Μαλδίβες και οι Μπαχάμες, τα τουριστικά τέλη είναι συνδεδεμένα θεσμικά με λίστες έργων και δείκτες απόδοσης, λειτουργώντας ως μοχλός υλοποίησης και όχι απλώς ως πηγή εσόδων.

Χωρίς ένα τέτοιο πλαίσιο, η αναπτυξιακή δυναμική των νησιών θα παραμείνει σε μεγάλο βαθμό αναξιοποίητη και το σημερινό τουριστικό τους μοντέλο θα καταστεί μεσοπρόθεσμα μη βιώσιμο, καθώς οι διαθέσιμοι πόροι δεν θα μετατρέπονται σε λειτουργικές υποδομές. **Από την πλευρά της Πολιτείας**, η συγκρότηση ενός “θεσμικού τριγώνου μπορεί να εξασφαλίσει ότι οι επενδύσεις κατευθύνονται στις πραγματικές ανάγκες. **Από την πλευρά των επιχειρήσεων**, η αναβάθμιση καταλυμάτων και οι τοπικές συνεργασίες ενισχύουν την αξία του προσφερόμενου προϊόντος. Ο συνδυασμός αυτών των δύο παραγόντων μπορεί να αυξήσει τις τουριστικές εισπράξεις κατά 45% (+€5 δισ.) μέσα στην επόμενη δεκαετία. Ανάλογα με τον βαθμό αξιοποίησης αυτής της δυναμικής (π.χ. μέσω μείωσης των εισαγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών ή μέσω ενίσχυσης των εξαγωγών αξιοποιώντας την αυξημένη διεθνή προβολή), οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην υπόλοιπη οικονομία μπορούν να φτάσουν 1,5 έως 2,5 φορές υψηλότερα, οδηγώντας **το ΑΕΠ των νησιών σε άνοδο περίπου €6 δισ., από €24 σε περίπου €30 δισ.**

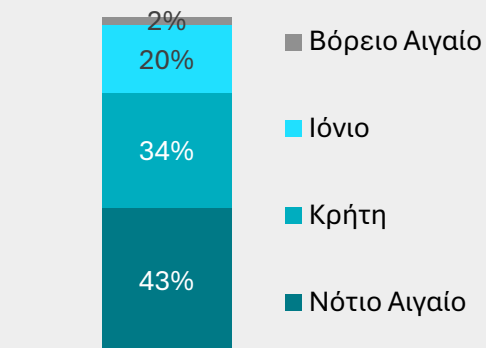
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι:

Το ιδιαίτερο προφίλ των ελληνικών νησιωτικών συμπλεγμάτων

ΝΗΣΙΩΤΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ

Σύνθεση νησιωτικού τουρισμού

% αφίξεων

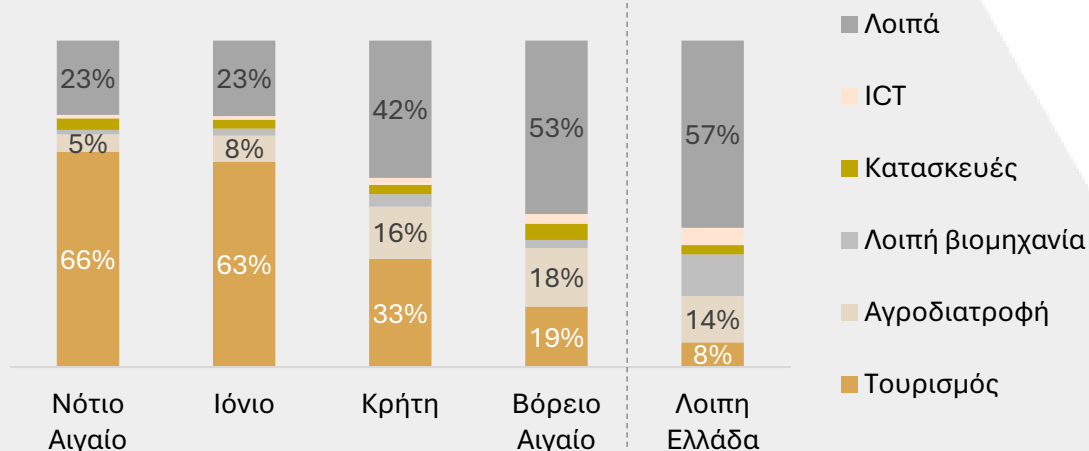

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος, ΕΛΣΤΑΤ, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

ΝΗΣΙΩΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Σύνθεση ΑΕΠ*

% επιχειρηματικού τομέα

* Από τον επιχειρηματικό τομέα εξαιρούνται η ενέργεια, ο χρηματοοικονομικός και δημόσιος τομέας

Κλειδί η αξιοποίηση της διαφορετικότητας στα επιμέρους νησιωτικά συμπλέγματα

Για την υλοποίηση της δυναμικής της επόμενης δεκαετίας, τα ελληνικά νησιά καλούνται σε πρώτη φάση να αναδείξουν τα τοπικά χαρακτηριστικά που τα διαχωρίζουν από λοιπούς προορισμούς και που συνθέτουν το τοπικό brand.

Για την ανάδειξη μίας τέτοιας στρατηγικής στόχευσης, χρήσιμο είναι να χαρτογραφήσουμε το προφίλ των νησιών, το οποίο φαίνεται να έχει ιδιαίτερο και διακριτό χαρακτήρα σε κάθε νησιωτικό σύμπλεγμα^[1] - δηλαδή, τα νησιά κάθε συμπλέγματος παρουσιάζουν παρόμοια χαρακτηριστικά προς αξιοποίηση (κλιματικά, μορφολογικά, πολιτιστικά). Σε αυτό το πλαίσιο, εξετάζουμε 4 περιοχές: **Νότιο Αιγαίο, Κρήτη, Ιόνιο και Βόρειο Αιγαίο:**

- ✓ Με βάση τις αφίξεις εξωτερικού, το Νότιο Αιγαίο (Κυκλάδες, Δωδεκάνησα) και η Κρήτη διατηρούν τη μερίδα του λέοντος (43% και 34% των νησιωτικών αφίξεων αντίστοιχα), ενώ ακολουθεί το Ιόνιο με 20% και το Βόρειο Αιγαίο με μερίδιο 2%.
- ✓ Η άλλη πλευρά του νομίσματος είναι το **αποτύπωμα^[2] του τουριστικού τομέα στις νησιωτικές οικονομίες**, που κυμαίνεται από 2/3 του επιχειρηματικού τομέα σε Νότιο Αιγαίο - Ιόνιο και 33% στην Κρήτη (μεγάλο νησί, με διαφοροποιημένη οικονομία) έως 1/5 στο Βόρειο Αιγαίο (έναντι 8% σε μη νησιωτικές περιοχές της χώρας).

[1] από την ανάλυση εξαιρούνται η Εύβοια, τα Νησιά Αργοσαρωνικού, οι Σποράδες και η Θάσος (συνολικά εκτιμάται ότι καλύπτουν 2-3% του ελληνικού τουρισμού), καθώς στις επίσημες πηγές δεδομένων ενσωματώνονται σε μη νησιωτικές διοικητικές περιφέρειες.

[2] Το συγκεκριμένο αποτύπωμα τουρισμού αφορά την προστιθέμενη αξία των κλάδων ξενοδοχείων και εστίασης, ενώ δε λαμβάνονται υπόψη έμμεσες επιδράσεις σε λοιπούς κλάδους δραστηριότητας (όπως εμπόριο).

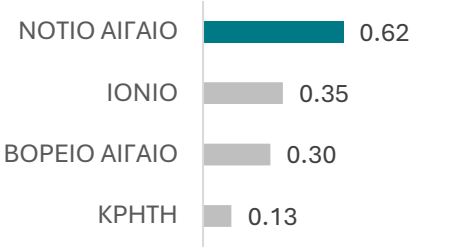

Νότιο Αιγαίο: «Τα νησιά του Ήλιου»

43%
του νησιωτικού
τουρισμού

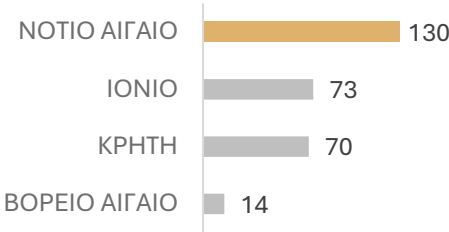
Ακτογραμμή

μέτρα ακτογραμμής ανά km² έκτασης

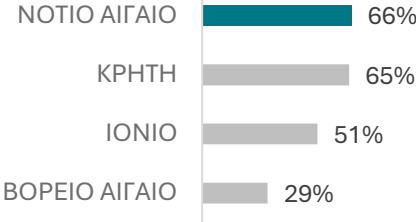
Επισκέψεις σε μουσεία

ανά km²

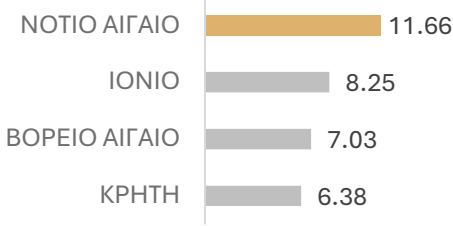
Πολυτελή ξενοδοχεία

% στο σύνολο κλινών ξενοδοχείων

Περιοχές Natura

ανά 1.000 km²

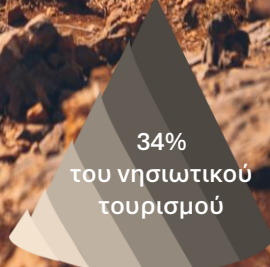
Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, meteorology.gr, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου αποτελούν κορυφαίο παγκόσμιο τουριστικό προορισμό «Ήλιου και Θάλασσας», με τη υψηλή μεσογειακή ηλιοφάνεια να συνδυάζεται με μία εκτενή πολυνησιακή ακτογραμμή (0,62 μέτρα ανά km² έναντι 0,1-0,3 σε λοιπά ελληνικά νησιά και 0,02 στη Μεσόγειο). Η προσέλκυση υψηλού κύματος τουριστών συνοδεύεται από ποιοτικές υπηρεσίες, καθώς έχουν τα πολυτελή ξενοδοχεία καλύπτουν 2/3 των κλινών (αντίστοιχο με την Κρήτη και έναντι 50% στο Ιόνιο). Σημειώνεται ότι η αναγνωρισιμότητα των νησιών του Νοτίου Αιγαίου συνοδεύεται από εντονότερες προκλήσεις λόγω υπερσυγκέντρωσης τουριστών τους μήνες υψηλής ζήτησης σε συγκεκριμένα σημεία (π.χ. Μύκονος, Σαντορίνη και Κως συγκεντρώνουν περίπου 200 τουρίστες εξωτερικού ανά έκταση ημερησίως, έναντι 25 κ.μ.ο. στα νησιά και μόλις 3 στη λοιπή Ελλάδα).

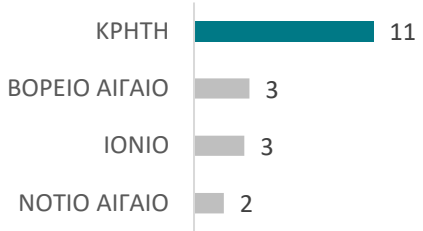
Σε αυτή την πρόκληση τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου μπορούν να απαντήσουν αναδεικνύοντας περαιτέρω εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αξιοποιώντας την πληθώρα σημείων πολιτιστικού ενδιαφέροντος (έχουν τις υψηλότερες επισκέψεις σε μουσεία ανά έκταση), καθώς και προστατευόμενων περιοχών φυσικής κληρονομιάς (Natura). Παράλληλα, εντός του συμπλέγματος εντοπίζονται προσπάθειες ανάπτυξης αυτόνομων νησιών με άξονα τη βιωσιμότητα και την πράσινη ανάπτυξη – κυρίως στα Δωδεκάνησα (Τήλος – Χάλκη – Αστυπάλαια).

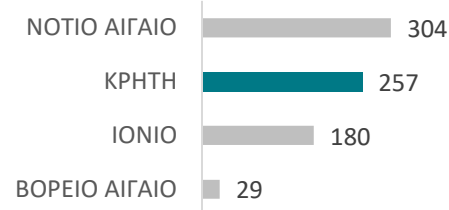
Κρήτη :
Ολοκληρωμένος
τουριστικός
προορισμός

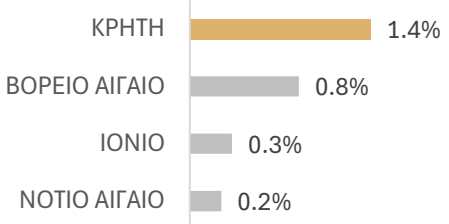
Παραλίες με γαλάζιες σημαίες ανά 100χλμ ακτογραμμής

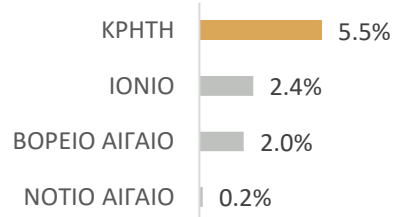
Επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους ανά km²

Δημόσιες δαπάνες R&D % ΑΕΠ

Εξαγωγές τροφίμων %ΑΕΠ

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, ΙΝΣΕΤΕ, Eurostat, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Η Κρήτη είναι ένας ολοκληρωμένος τουριστικός προορισμός με ποικιλομορφία που συνδυάζει οργανωμένες παραλίες (11 παραλίες ανά 100χλμ με γαλάζια σημαία έναντι 2-3 στα λοιπά νησιά), πολυτελείς ξενοδοχειακές υποδομές και σημαντικά πολιτισμικά μνημεία με έντονη επισκεψιμότητα (της τάξης των 300 επισκέψεων ανά έκταση).

Όμως η Κρήτη κυρίως λόγω του μεγάλου της μεγέθους έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τον ώριμο τουρισμό της προς όφελος ολόκληρης της οικονομίας της, γεγονός που διαπιστώνεται επιτυχημένα στις δυνατές συνέργειες μεταξύ τουριστικού και αγροδιατροφικού κλάδου, με 70% των ξενοδοχείων να προωθούν τοπικά προϊόντα βάσει έρευνας της ΕΤΕ. Ευρύτερα ακόμη, οι δυνατότητες του νησιού (καινοτομική δραστηριότητα, ψηφιακές υποδομές και τεχνολογία, σημαντικά πανεπιστήμια) σε συνδυασμό με το ευνοϊκό κλίμα επιτρέπουν την έλευση τουριστών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και για επαγγελματικούς λόγους (digital nomads, συνεδριακός τουρισμός). Με τον τρόπο αυτό, τα οφέλη από τις ενισχυμένες αυτές τουριστικές ροές μπορούν να διαχυθούν σε ολόκληρη την οικονομία του νησιού με πολλαπλασιαστικές επιδράσεις.

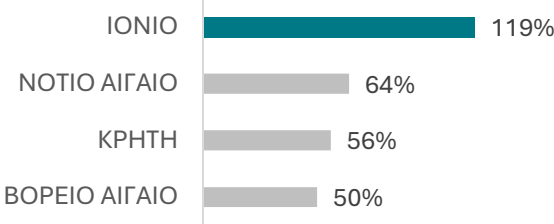

Ιόνιο – Ένας ανερχόμενος πολυτελής προορισμός

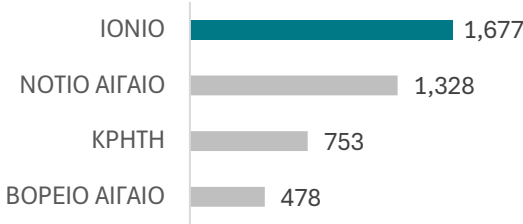
Πολυτελή ξενοδοχεία

% μεταβολής κλινών 4-5 αστέρων
την τελευταία δεκαετία

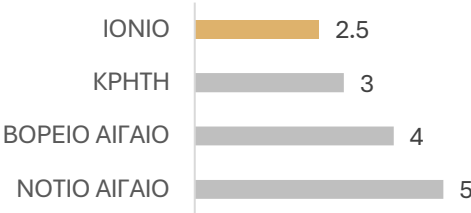
Θέσεις ελλιμενισμού

μαρίνες

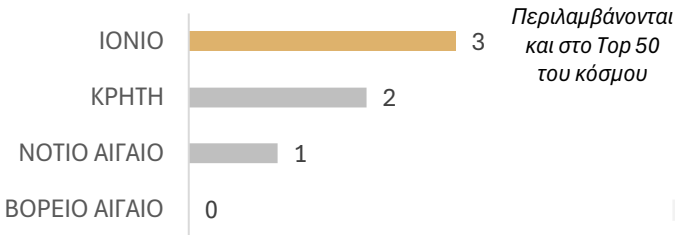
Μέση ταχύτητα ανέμων

κλίμακα μποφόρ (Αύγουστος 2025)

Παραλίες στο Top 50 της Ευρώπης

αριθμός παραλιών στη λίστα 2025

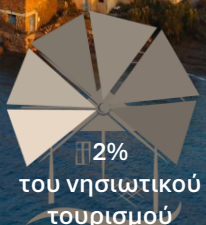
Πηγές: «The world's 50 best beaches», Ένωση Μαρίνων Ελλάδας, ΕΛΣΤΑΤ, INSETE, Meteomaps, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Τα νησιά του Ιονίου ξεχωρίζουν τα τελευταία χρόνια στον τομέα φιλοξενίας, καθώς καταγράφουν τη δυναμικότερη στροφή σε πολυτελή ξενοδοχεία κατά την τελευταία δεκαετία (υπερδιπλασιασμός κλινών 4-5 αστέρων). Παράλληλα, η εγγύτητα σε λοιπές ακτές της Αδριατικής με ανεπτυγμένο yachting και κρουαζιέρα (Ιταλία, Κροατία), καθιστά τα νησιά του Ιονίου ιδανικά για ανάπτυξη πολυτελούς ναυτικού τουρισμού. Ήδη, τα λιμάνια του Ιονίου κατέχουν τις περισσότερες θέσεις ελλιμενισμού σε μαρίνες στην Ελλάδα με 1,677 θέσεις, ενώ η Κέρκυρα είναι το κορυφαίο λιμάνι σε επισκέψεις κρουαζιέρας στην Αδριατική (ξεπερνώντας τη Βενετία και το Μπάρι). Ενισχυτικά στην ανάπτυξη ναυτικού τουρισμού λειτουργούν στοιχεία όπως οι ήπιοι άνεμοι που πνέουν στη περιοχή (συγκριτικά με τα απρόβλεπτα μελτέμια των Κυκλάδων), οι παγκοσμίως διακεκριμένες παραλίες και τα γαλαζοπράσινα νερά του Ιονίου.

Με τις εκτιμήσεις αλλά και τις τουριστικές τάσεις να συναινούν στο διπλασιασμό του ναυτικού τουρισμού την επόμενη δεκαετία^[1], η αξιοποίησή του μπορεί να αποφέρει παράλληλα οφέλη σε όρους δαπάνης ανά διανυκτέρευση, η οποία υπολογίζεται 80% υψηλότερη έναντι του μοντέλου ήλιος-θάλασσα.

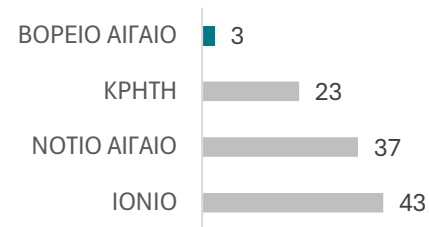

Βόρειο Αιγαίο:
Ένας ανεξερεύνητος
προορισμός

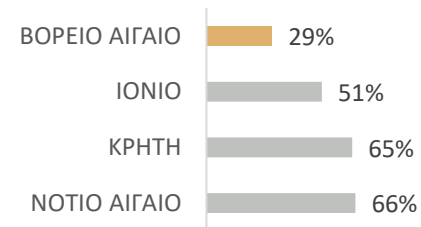
Διανυκτερεύσεις εξωτερικού

ημερησίως, ανά km² (Ιούλιος-Αύγουστος)

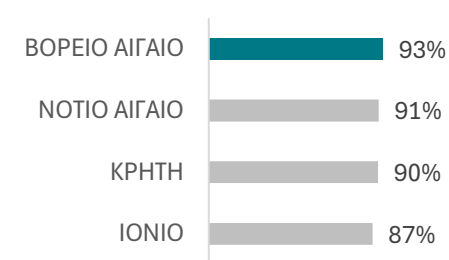
Πολυτελή ξενοδοχεία

% συνόλου ξενοδοχείων

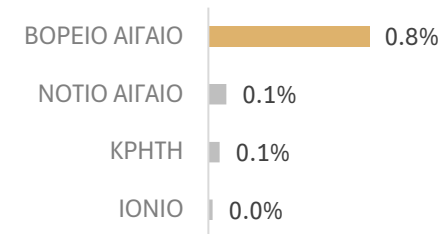
Δείκτης ικανοποίησης

ποιότητα – τιμή, εξυπηρέτηση, καθαριότητα (% σχολίων)

Εξαγωγές ποτών

%ΑΕΠ

* Από τον επιχειρηματικό τομέα εξαφρούνται η ενέργεια, ο χρηματοοικονομικός και δημόσιος τομέας

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, ΙΝΣΕΤΕ, Eurostat, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

Τα νησιά του Βορείου Αιγαίου ανταποκρίνονται στις νέες προτιμήσεις των τουριστών που αναζητούν λιγότερο πολυσύχναστα μέρη, με ανεξερεύνητα σημεία. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στο Βόρειο Αιγαίο η μέση συγκέντρωση τουριστών ανά έκταση στο δίμηνο Ιουλίου-Αυγούστου είναι λιγότερο από το 1/10 συγκριτικά με λοιπά ελληνικά νησιά.

Στοιχεία προς αξιοποίηση – συμβατά με τις νέες τάσεις για εναλλακτικό και ποιοτικό τουρισμό - αποτελούν: i) ο πλούτος τοπικών προϊόντων (π.χ. ούζο, μαστίχα, τυροκομικά) που αποτυπώνεται σε υψηλή συνεισφορά αγροδιατροφικού τομέα στο ΑΕΠ αλλά και υψηλή εξωστρέφεια ii) η παρθένα φυσική ομορφιά καθώς και iii) ο ιδιαίτερος χαρακτήρας (παραδοσιακοί οικισμοί, επιρροές από Μικρά Ασία). Σημαντική κρίνεται η αναβάθμιση του ξενοδοχειακού δυναμικού καθώς τα πολυτελή ξενοδοχεία αποτελούν το 27% του συνόλου – σχεδόν ½ έναντι λοιπών νησιωτικών περιοχών. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι οι τιμές θεωρούνται δίκαιες για την προσφερόμενη ποιότητα, ξεχωρίζοντας μάλιστα ως οριακά πρώτο νησιωτικό σύμπλεγμα σε σχέση με τα υπόλοιπα.

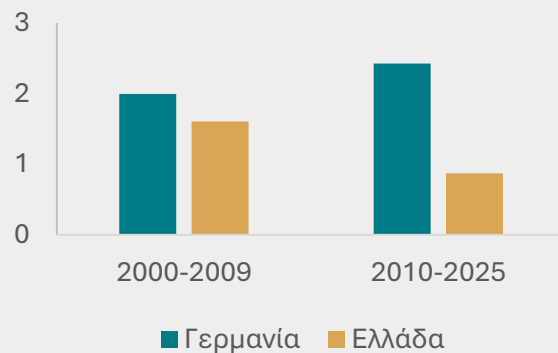

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II:

Εκτίμηση αναγκαίων επενδύσεων νησιωτικών υποδομών την επόμενη δεκαετία

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ: ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΝΗΣΙΩΤΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Επενδύσεις υποδομών ανά κάτοικο
χιλ.€, σταθερές τιμές 2024 (ετήσιος μ.ο.)

Πηγές: Eurostat, Εκτιμήσεις ΕΤΕ

ΟΡΙΣΜΟΣ

Για να προσεγγίσουμε τις επενδύσεις υποδομών, λαμβάνουμε ως μεταβλητή το σχηματισμό πάγιου κεφαλαίου στους κλάδους που θεωρούνται σχετικοί με υποδομές, δηλαδή κατασκευές, ενέργεια, μεταφορές, τηλεπικοινωνίες, πληροφορική, υγεία και δημόσια διοίκηση (εξαιρώντας κατοικίες και μεταφορικά μέσα).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ

Για την εκτίμηση των αναγκών υποδομών σε νησιωτικές περιοχές για την επόμενη δεκαετία ακολουθήθηκε η παρακάτω μεθοδολογία 2 σταδίων:

- ✓ **1^{ος} στόχος:** Επαναφορά πραγματικών επενδύσεων υποδομών Ελλάδας σε προ κρίσης επίπεδα: Καθώς το αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης είναι ακόμα εμφανές στις επενδύσεις υποδομών της χώρας, ως ελάχιστο ζητούμενο για την επόμενη δεκαετία τέθηκε η ενίσχυση της μέσης επένδυσης υποδομών ανά κάτοικο, ώστε να φθάσει στο επίπεδο της δεκαετίας 2000-2009 (€1,400 ανά κάτοικο ετησίως έναντι €900 την τελευταία 15ετία κατά μέσο όρο), όταν βρισκόταν πιο κοντά σε ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία. Σημειώνεται ότι οι υπολογισμοί έχουν γίνει σε σταθερές τιμές 2024 (βάσει του δείκτη τιμών καταναλωτή).
- ✓ **2^{ος} στόχος:** Πριμοδότηση νησιωτικών περιοχών ώστε οι υποδομές τους να ανταποκρίνονται στις αυξημένες ανάγκες διαχείρισης τουριστών: Ενώ ως τώρα οι νησιωτικές περιοχές φαίνεται να έχουν αντίστοιχες επενδύσεις υποδομών ανά κάτοικο με λοιπές περιοχές της Ελλάδας, οι υψηλές ανάγκες διαχείρισης τουριστών συνάδουν με προσαύξηση βάσει:
 - i. της εποχικής ανοδου πληθυσμού της τάξης του 50% κατά το δίμηνο Ιουλίου–Αυγούστου, και
 - ii. της επιβάρυνσης κόστους λόγω αυξημένων αναγκών logistics, έλλειψης οικονομιών κλίμακας και δημιουργίας επαρκών εφεδρειών σε απομονωμένες περιοχές (+15% σε κόστος βάσει διεθνούς βιβλιογραφίας).

Συνδυάζοντας της άνω επιδράσεις, οι επενδύσεις υποδομών σε νησιωτικές περιοχές εκτιμάται ότι θα πρέπει να προσεγγίσουν τουλάχιστον €2,400 ανά κάτοικο ετησίως έως το 2035, που αντιστοιχεί σε επενδύσεις της τάξης των €35 δις σε επίπεδο δεκαετίας - ποσό διπλάσιο συγκριτικά με τις νησιωτικές επενδύσεις την τελευταία πενταετία (σε σταθερές τιμές 2024).

DISCLAIMER

Η παρούσα έκθεση καταρτίστηκε από τη Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, η οποία εποπτεύεται από την Τράπεζα της Ελλάδος και την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, και προορίζεται αποκλειστικά ως απλή αναφορά για την ενημέρωση έμπειρων και ειδικευμένων επενδυτών, οι οποίοι αναμένεται και θεωρούνται απολύτως ικανοί να λαμβάνουν επενδυτικές αποφάσεις χωρίς να βασίζονται στο περιεχόμενο της έκθεσης, δηλαδή μόνον εφόσον πραγματοποιήσουν ίδια ανεξάρτητη έρευνα σε πηγές της επιλογής τους. Η παρούσα έκθεση δεν συνιστά επενδυτική έρευνα ούτε σύσταση για έρευνα, και ως τέτοια δεν καταρτίστηκε βάσει νομικών απαιτήσεων με σκοπό τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας της επενδυτικής έρευνας. Οι πληροφορίες που περιέχονται στην παρούσα έκθεση δεν συνιστούν παροχή επενδυτικών συμβουλών και σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ή να θεωρηθούν σαν πρόταση ή προτροπή για αγορές ή πωλήσεις ή προώθηση προσφοράς ή προτροπής για αγορές ή πωλήσεις ή για συμμετοχή σε σύμβαση αναφορικά με κάθε χρεόγραφο, προϊόν, υπηρεσία ή επένδυση. Οι πληροφορίες ή οι απόψεις που περιέχονται στην παρούσα έκθεση δεν επαρκούν για να στηρίξουν μια επενδυτική απόφαση – και δεν συνιστούν δήλωση ή εγγύηση όσον αφορά τις μελλοντικές επιδόσεις οποιουδήποτε χρηματοπιστωτικού μέσου, πίστωσης, συναλλαγματικής ισοτιμίας ή άλλου μέτρου της αγοράς ή της οικονομίας. Οι επιδόσεις που έχουν σημειωθεί στο παρελθόν δεν αποτελούν αξιόπιστη ένδειξη μελλοντικών επιδόσεων. Δηλώνεται δεόντως ότι τα επενδυτικά προϊόντα ενέχουν επενδυτικούς κινδύνους, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται ο κίνδυνος απώλειας μέρους ή του συνόλου του επενδυσμένου κεφαλαίου. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος και/ή τα συνδεδεμένα με αυτήν πρόσωπα δεν φέρουν καμία απολύτως ευθύνη για τυχόν συνέπειες (συμπεριλαμβανομένης, ενδεικτικά, της άμεσης, έμμεσης ή επακόλουθης ζημίας, της απώλειας κέρδους, και άλλων απωλειών) που προκύπτουν από τυχόν εξάρτηση ή χρήση της παρούσας έκθεσης, και δεν αναλαμβάνουν καμία νομική υποχρέωση έναντι επενδυτή που θα λάβει άμεσα ή έμμεσα την παρούσα έκθεση. Η τελική επενδυτική απόφαση πρέπει να λαμβάνεται από τον επενδυτή, και την ευθύνη για την επένδυση πρέπει να αναλάβει ο επενδυτής.

Όποια στοιχεία έχουν χρησιμοποιηθεί στην παρούσα έκθεση, έχουν ληφθεί από πηγές που θεωρούνται αξιόπιστες, αλλά δεν έχουν επαληθευτεί από ανεξάρτητο φορέα. Λόγω της πιθανότητας λάθους εκ μέρους αυτών των πηγών, η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος δεν εγγυάται για την ακρίβεια, τον επίκαιρο χαρακτήρα ή τη χρησιμότητα οποιασδήποτε πληροφορίας. Οι πληροφορίες και οι απόψεις που περιέχονται στην παρούσα έκθεση υπόκεινται σε μεταβολές χωρίς προειδοποίηση, και δεν υφίσταται υποχρέωση επικαιροποίησης των πληροφοριών και των απόψεων που περιέχονται στην παρούσα έκθεση. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, οι συνδεδεμένες με αυτήν εταιρείες, οι εκπρόσωποί της, τα στελέχη της και/ή το προσωπικό της ή άλλα πρόσωπα που σχετίζονται με αυτήν, δεν αναλαμβάνουν καμία ευθύνη ή υποχρέωση σε σχέση με την ακρίβεια ή την πληρότητα των πληροφοριών που περιέχονται στην παρούσα έκθεση, ή για οποιαδήποτε ζημία, εν γένει, που απορρέει από τυχόν χρήση της παρούσας έκθεσης, συμπεριλαμβανομένων των επενδυτικών αποφάσεων που βασίστηκαν στην παρούσα έκθεση. Η παρούσα έκθεση δεν υποτίθεται ότι περιέχει όλες τις πληροφορίες που μπορεί να χρειάζεται ένας υποψήφιος επενδυτής. Οι αποδέκτες της παρούσας έκθεσης θα πρέπει να αξιολογούν σε ανεξάρτητη βάση τις ειδικές πληροφορίες και απόψεις που περιέχονται σε αυτήν, και να ζητούν τις συμβουλές των επαγγελματιών και οικονομικών συμβούλων της επιλογής τους σε σχέση με οποιοδήποτε επενδυτικό, οικονομικό, νομικό, επιχειρηματικό, φορολογικό, λογιστικό ή κανονιστικό ζήτημα, πριν προβούν σε οποιαδήποτε επένδυση ή πριν πραγματοποιήσουν οποιαδήποτε συναλλαγή σχετικά με πληροφορίες και απόψεις που πραγματεύεται η παρούσα έκθεση.

Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε. συνέταξε και δημοσίευσε την παρούσα έκθεση απολύτως ανεξάρτητα από οποιαδήποτε συνδεδεμένη με αυτήν εταιρεία και, ως εκ τούτου, όλες οι δεσμεύσεις, απόψεις, προβλέψεις, αξιολογήσεις ή ενδεικτικές τιμές που διατυπώνονται στις εν λόγω εκθέσεις μπορεί να διαφέρουν ουσιαστικά από τυχόν παρόμοιες εκθέσεις οι οποίες εκδίδονται από συνδεδεμένες εταιρείες, και μπορεί να βασίζονται σε διαφορετικές πηγές και μεθοδολογίες. Η παρούσα έκθεση δεν απευθύνεται σε, ούτε προορίζεται για, διανομή προς χρήση από πρόσωπα ή οντότητες που είναι πολίτες ή κάτοικοι ή έχουν έδρα σε οποιαδήποτε τοποθεσία, κράτος, χώρα ή άλλη δικαιοδοσία στην οποία η εν λόγω διανομή, δημοσίευση, διάθεση ή χρήση αντίκειται προς τους σχετικούς νόμους, κανονισμούς ή κανόνες. Η παρούσα έκθεση προστατεύεται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας και δεν επιτρέπεται η τροποποίηση, αναπαραγωγή ή αναδημοσίευση ή μεταβίβασή της, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε οποιοδήποτε τρίτο μέρος, εν όλω ή εν μέρει, χωρίς προηγούμενη γραπτή συγκατάθεση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Όλες οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα έκθεση εκφράζουν με ακρίβεια τις προσωπικές απόψεις του συντάκτη αποκλειστικά, όσον αφορά καθένα και όλα τα θέματα που καλύπτονται. Περαιτέρω, βεβαιώνεται ότι κανένα μέρος της αποζημίωσης του συντάκτη της έκθεσης δεν είχε, ούτε έχει, ούτε θα έχει άμεση ή έμμεση σχέση με τις συγκεκριμένες θέσεις ή τις απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα έκθεση. Όλες οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα έκθεση εκφράζουν με ακρίβεια τις προσωπικές απόψεις του συντάκτη αποκλειστικά, όσον αφορά καθένα και όλα τα θέματα που καλύπτονται. Περαιτέρω, βεβαιώνεται ότι κανένα μέρος της αποζημίωσης του συντάκτη της έκθεσης ούτε είχε, ούτε έχει, ούτε θα έχει άμεση ή έμμεση σχέση με τις συγκεκριμένες θέσεις ή τις απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα έκθεση.

Τζέση Βουμβάκη

Deputy Chief Economist

fvoumv@nbg.gr

Αθανασία Κουτούζου

Head of Entrepreneurship & Business Analysis

koutouzou.ath@nbg.gr

Νίκη Κωνσταντοπούλου

Economist

konstantopoulou.niki@nbg.gr

Αφροδίτη Τζιοβάρα

Data analyst

tziovara.afrodit@nbg.gr

